

5. BÖLÜM / CHAPTER 5

OSMANLI AKDENİZİ ÜZERİNE

THE OTTOMAN MEDITERRANEAN

İdris BOSTAN*

*Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-mail: idbos@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS46.2021.008.07

ÖZ

Genel olarak denizcilik tarihinin ve özelden ise Akdeniz Tarihi'nin Osmanlı tarihçiliğinin araştırma konuları arasına girmesi Osmanlı cephesinden bakıldığında oldukça yenidir. Konu hakkında Osmanlı arşivlerinde bulunan belgelerin çokluğuna rağmen bu durumun pek değişmediği görülmektedir. Osmanlılar döneminde Akdeniz'de neler olup bittiği sadece siyasi olaylar yani kronolojik tarih bakımından bile henüz yeterince bilinmemektedir. Bu çalışmada, "Osmanlı Akdenizi" kavramı üzerinde durularak Akdeniz'e 16. yüzyılın başlarından itibaren Akdeniz dünyasının en önemli devleti olan Osmanlı cephesinden bakmak amaçlanmaktadır. Esasen "Osmanlı Akdenizi" kavramı siyasi olarak bütün Akdeniz'i Osmanlılara ait saymayı amaçlamadığı gibi bir sınır çizmeyi de hedeflemez. Bununla beraber, bu tabirin hakimiyet alanlarını içine aldığı ve Akdeniz'e düzen veren bir devlet olarak Osmanlı deniz hukuku kurallarının yönettiği bir denizi kastettiğini belirtmek gerekir. Bu makalede, Osmanlı Akdenizi sınırları içinde kalmak kaydıyla temel olarak Akdeniz'de Osmanlı egemenliğinin tesisi, deniz hukukunun teşekkülü ve deniz ticaretinin boyutları üzerinde durulmuştur. Bu amaçla, Akdeniz'de Osmanlı egemenliğinin tesisinde etkili olan ittifak arayışlarına, zaman zaman devlet donanması ile iç içe hareket etmeleri sebebiyle Akdeniz tarihi bakımından büyük önem taşıyan Osmanlı korsanlığının başlangıç ve gelişme sürecine ve Akdeniz'de Osmanlı egemenliğinin göstergeleri olan deniz üsleri ve tersanelere değinilmiştir. Ayrıca, Osmanlı Akdenizi'nde gemi teknolojisi bakımından yaşanan süreçlerden ana hatlarıyla bahsedilmiştir. Ardından, Akdeniz'de Osmanlı deniz hukukunun teşekkülü ahidnâmeler ışığında ele alınmıştır. Son olarak, Akdeniz'de deniz ticaretinin boyutları özellikle 16. yüzyılda baharatın sahip olduğu yeri 17. yüzyıldan itibaren alan ve Akdeniz'de uluslararası ticaretin önemli bir metâ haline gelen kahvenin yükselen trendi kapsamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Akdenizi, ahidnâmeler, korsanlık, deniz hukuku, deniz ticareti

ABSTRACT

As far as Ottoman history is concerned, the inclusion of maritime history in general—and of Mediterranean history in particular—among the research topics of Ottoman historiography is a relatively new phenomenon; despite the rather high number of Ottoman archival documents on the issue, this appears to still be the case. The events in the Mediterranean during the Ottoman period, even in terms of political developments (namely chronological history), are not yet fully known. This study aims to examine the Mediterranean from the perspective of the Ottoman Empire, the most important state of the sixteenth century Mediterranean world, while emphasizing the concept of the "Ottoman Mediterranean". In reality, this concept is not meant to include the entire Mediterranean within the Ottoman borders in a political sense, nor does it aim to draw a border; it is also worth noting that it denotes areas of dominance and refers to the sea governed by the Ottoman rules of maritime law that brought order to the Mediterranean region. This article discusses the establishment of the Ottoman rule in the Mediterranean, the formation of the Ottoman maritime law, and maritime commerce dimensions within the Ottoman Mediterranean's borders. To this end, it mentions the search for the alliances that were effective in the establishment of the Ottoman rule in the Mediterranean, the beginning and development of the Ottoman piracy, which played an essential role in the history of the Mediterranean due to its occasional collaboration with the state navy, and the naval bases and shipyards that signaled the Ottoman rule in the Mediterranean region. Furthermore, it outlines the processes of ship technology in the Ottoman Mediterranean. Afterward, it discusses the formation of the Ottoman maritime law in the Mediterranean in the light of the *ahidnâmes*. Finally, it evaluates the dimensions of maritime trade in the Mediterranean, especially in the context of the rising coffee trend, which replaced the spice during the sixteenth century and became a crucial international trade commodity in the Mediterranean Sea in the seventeenth century.

Keywords: The Ottoman Mediterranean, *ahidnâmes*, piracy, maritime law, maritime commerce

Extended Abstract

As far as Ottoman history is concerned, the inclusion of maritime history in general—and of Mediterranean history in particular—among the research topics of Ottoman historiography is a relatively new phenomenon. Despite the rather high number of Ottoman archival documents on the issue, this appears to still be the case. During the Ottoman period, the events in the Mediterranean, even in terms of political developments (namely chronological history), are not yet fully known. Upon settling in the western coast of Anatolia in the late eleventh century, the Turks named the sea that they encountered “the Mediterranean” meaning the sea in the west, and the Ottomans referred to it in different ways, such as *bahr-i sefid* and *derya-yı sefid* in their historical records. Regarding the establishment of the province under the name of Cezâyir-i Bahr-i Sefid (“the Mediterranean Islands”) by the Ottoman Empire for the first time in the history of the Mediterranean, some statements that highlighted the seas in the titles of the Ottoman rulers and the Ottomans’ prioritization of shipyard expenses by setting aside all costs indicate the importance that they attached to maritime affairs.

This study aims to examine the Mediterranean from the perspective of the Ottoman Empire—the most crucial state of the sixteenth century Mediterranean world—while emphasizing the concept of the “Ottoman Mediterranean”. In reality, this concept is not meant to include the entire Mediterranean within the Ottoman borders in a political sense, nor does it aim to draw a border. It is also worth noting that it denotes areas of dominance and refers to the sea governed by the Ottoman rules of maritime law that brought order to the Mediterranean region. This article discusses the establishment of the Ottoman rule in the Mediterranean, the formation of the Ottoman maritime law, and maritime commerce dimensions within the Ottoman Mediterranean’s borders. To this end, it mentions the search for the alliances that were effective in the establishment of the Ottoman rule in the Mediterranean, the beginning and development of the Ottoman piracy, which played an essential role in the history of the Mediterranean due to its occasional collaboration with the state navy, and the naval bases and shipyards that were indications of the Ottoman rule in the Mediterranean region. Furthermore, it outlines the processes of ship technology in the Ottoman Mediterranean. Afterward, it discusses the formation of the Ottoman maritime law in the Mediterranean in the light of the *ahidnâmes*. Finally, it evaluates the dimensions of maritime trade in the Mediterranean, especially in the context of the rising coffee trend, which replaced the spice during the sixteenth century and became an essential international trade

commodity in the Mediterranean Sea in the seventeenth century. It is possible to follow the traces of the Ottomans' dominion in the Mediterranean not only in their political, military, and legal superiority but also in their literary, architectural, and cultural heritage. When comparing the information to be provided from the Ottoman archival materials, which have not yet been researched, and the archives of the relevant states, it will be possible to evaluate the Ottoman Mediterranean's history from a broader perspective. In this regard, this study briefly mentions the approaches that allow us to go beyond the general understanding of history that is confined to the land and take into consideration the history of the seas to obtain the overall picture. Eventually, in order to contribute to future research, this article makes recommendations for research topics based on archival sources that will fill the gap in the relevant literature on Ottoman maritime history.

“Osmanlı Akdenizi” kavramı siyasi olarak bütün Akdeniz’i Osmanlılara ait saymayı amaçlamadığı gibi bir sınır çizmeyi de hedeflemez. Bununla beraber bu tarifi hakimiyet alanlarını içine aldığı ve Akdeniz’e düzen veren bir devlet olarak Osmanlı deniz hukuku kurallarının yönettiği bir denizi kastettiğini belirtmek gerekir. Belki bu tabirle biraz da amaç Akdeniz’e Osmanlı cephesinden bakmak gerektiğini vurgulamaktır.

Akdeniz’e şimdiye kadar Osmanlılar tarafından bakılmadığı ve gereken ilgiyi henüz görmediği hususu Fernand Braudel’in de eksikliğini vurguladığı bir olgudur. Nitekim Braudel, Akdeniz’e İspanya üzerinden yani batıdan bakmış, Osmanlı İmparatorluğu tarafından yani doğudan bir pencere açamamıştır. Ona göre “16. yüzyıla ilişkin bütün Akdeniz çalışmalarının büyük bilinmeyen olan Doğu’ya doğru büyük bir boşluk” bulunmaktadır ve “aslında Akdeniz alanının en az yarısını ilgilendiren zengin, muhteşem Türk arşivleri” olmasına rağmen bunlar yeterince değerlendirilmemiştir (Braudel, 1990: 477). Osmanlı arşivlerinin önemine, 1959’da Bernard Lewis de dikkatini çekmiş, Paris’te düzenlenen Dördüncü Uluslararası Deniz Tarihi Kolokyumu’nda bu konuyu dile getirmiştir. Ancak burada mesele sadece Osmanlı arşivlerinden yeterince yararlanma imkânının bulunmaması değildir. John Pryor’ın 1980’lerde kendi kitabını hazırlarken hala bu tür yeni çalışmaların yapılmamış olmasından yakınması anlamlıdır. Pryor, Avrupalı tarihçilerin Akdeniz’de Osmanlıları görmezden gelme esasına dayalı yaklaşımlarını tenkit etmektedir (Pryor, 2004:139-140).

Esasen genel olarak denizcilik tarihinin ve özellikle Akdeniz Tarihi’nin Osmanlı tarihçiliğinin araştırma konuları arasına girmesi Osmanlı cephesinden bakıldığında oldukça yenidir ve konu hakkında Osmanlı Arşivlerinde bulunan belgelerin çokluğuna rağmen bu durum pek değişmemiştir (Beydilli, 2005: 38-45; Özbaran, 2007: 207-222; Zorlu, 2004: 297-353).

11. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu’nun batı kıyılarına ulaşmaya başlayan Türklerin karşılaştıkları denizi batıdaki deniz manasına “Akdeniz” olarak adlandırmaları, Osmanlıların zaman içinde bunu “bahr-i sefid”, “deryâ-yı sefid” olarak farklı ifadelerle kayıtlara geçirmeleri ve bu denizin tarihinde ilk defa “Cezâyir-i Bahr-i Sefid/Akdeniz Adaları” adıyla bir eyalet kurmaları bu denizi ne kadar benimsediklerinin ve önemsediklerinin bir göstergesidir. Zaman içinde hakimiyet alanları fetihlerle batıya doğru ilerledikçe bu tanım Cebel-i Târik’a kadar olan bütün denizi içine almıştı.*

* Akdeniz’in Osmanlılar zamanında coğrafi olarak nasıl anlaşıldığı ve o süreçte yaşanan önemli olayların neler olduğu konusunda bkz. (Bostan, 1989: 231-234).

Burada, Osmanlı Akdenizi sınırları içinde kalmak kaydıyla Akdeniz’de egemenliğin tesisi, deniz hukukunun teşekkülü ve deniz ticaretinin boyutları üzerinde durulacaktır.

1. Osmanlı Akdenizi’nin Sınırları

Akdeniz’in sınırları deyince bunun hem egemenlik anlamında hem de kavramsal olarak incelenmesi gerekir. Osmanlı Akdeniz’i neyi içermektedir?

16. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlıların klasik döneminde bugünkü anlamda bir deniz sınırı ve karasuları meselesi olmadığı aşikârdır. O dönemin diğer deniz devletlerinde de olduğu gibi özellikle büyük devletlerin sahip oldukları bölgeler ve hâkim oldukları denizler söz konusu idi. Bu sebeple Osmanlıların önce kapalı deniz halinde tuttıkları ve müsaade ile ticarete açtıkları Marmara Denizi yanında 15. yüzyılın sonlarına doğru bütün sahillerini hakimiyeti altına aldığı Karadeniz’i de kendi iç denizi haline getirmesi ve sadece Akdeniz’de yabancı devlet gemilerine imtiyazlarla dolaşma ve geçiş hakkı tanınması, Kızıldeniz’i dış müdahalelere karşı kapalı tutması, Basra Körfezi’ni serbest ticarete açık hale getirmesi o günkü anlamda deniz hakimiyet sınırlarının oldukça geniş bir coğrafyayı içine aldığını göstermektedir. Osmanlılar, bir göl haline getirdikleri ve yabancı gemilere kapattıkları Karadeniz’in tamamını 18. yüzyıl sonlarına kadar kendi karasuları sayıyordu.* Benzer bir durum Kızıldeniz için de söz konusuydu. Osmanlılar, Cidde ve kuzeyindeki Süveyş’e kadar olan denizi “harim-i hâssı” olarak kabul ediyor ve yabancı gemilerin girmesine müsaade etmiyordu (Bostan, 2019: 147-149).

2. Osmanlı Sultanlarının Deniz İlgisi

Osmanlı padişahlarının unvanlarında yer alan ve denizleri öne çıkaran bazı ifadeler, denizlerdeki hakimiyet alanlarını göstermeye yöneliktir. II. Murad’la başlayan ve Fatih’le devam eden *Sultânü’l-berri ve’l-bahr* (*Kara ve Denizlerin Sultanı*) unvanı İstanbul’un fethiyle Karadeniz ve Akdeniz’e uzanan, uzak denizlere yönelen bir deniz politikasının varlığına işaret etmektedir. Akdeniz ve Güney denizlerinde imparatorluğun deniz politikalarını geliştiren ilk padişah olarak Kanuni, dünyanın en büyük ve donanımlı ordularına sahipti. Braudel’in deyimiyile “güçlü Türk savaş makinesi” onunla birlikte yeniden harekete geçmişti (Braudel, 1976: 907). Bizzat komuta ettiği “sefer-i hümâyûnlar”da pek çok kara savaşını yö-

* Osmanlı denizlerinde deniz sınırı ve karasuları meseleleri hakkında bkz. (Bostan, 2017: 297-316). Karadeniz’in ticarete açılması konusunda bkz. (Bostan, 2019: 95-116).

netmiş ve denizlere sevk ettiği donanmalar sebebiyle *hâkânü'l-bahreyn* unvanını kullanmıştı. Böylece “Akdeniz ve Karadeniz’in Sultanı” olan Kanuni, 1531’de Venedik Doçu Andrea Gritti’ye gönderdiği bir mektupta denizlerdeki hakimiyet alanları arasına Hint Okyanusu, Kızıldeniz, Hazar Denizi ve Taberistan gölünü ilave ettiğine işaret ediyordu. 1538 tarihli ünlü Bender kitabesine kendi ağzından “gemiler yürüden Bahr-i Frenk ve Mağrib ve Hind’e” ifadesini hakk ettiriyor, böylece deniz politikalarının ve hakimiyet alanlarının sınırlarını çiziyordu (Bostan, 2017: 73-101).

18. yüzyılda ise, mesela 1740 (1153) tarihli Fransa ahidnâmesine göre, Osmanlı Akdeniz’i “Vilâyet-i Trablusşam ve Mısır, Bilâd-ı Arnavudluk, Cezire-i Mora ve Girid ve Kıbrıs ve Sakız ve Rodos ve Mağrib ve Dârü’l-cihâd-ı Cezâyir ve Trablusgarb ve Tunus ve Akdeniz cezireleri ve sevâhilleri”ni içine alıyordu.*

3. Akdeniz’de Osmanlı Egemenliğine Giden Yol: Katolik Dünya ile Çatışma ve İttifak Arayışları

Unutmamak gerekir ki, klasik dönem Osmanlı padişahlarının önderliğinde sürdürülen yayılmacı fetih politikaları, kendilerinden önceki dönemlerin bir devamı mahiyetindedir ve gelişen yeni şartlarla değişme ve erteleme dışında bu politikarlardan pek vazgeçilmemiştir.

16. yüzyılda Akdeniz egemenliği için iki büyük imparatorluk mücadele ediyordu. Bunlardan biri Akdeniz’e batıdan gelen ve Katolik Hıristiyan dünyasını temsil eden İspanya, diğeri ise doğudan gelen ve İslâm dünyasını temsil eden Osmanlılardı. Mücadele alanları ise, Kuzey Afrika ile Orta ve Batı Akdeniz Bölgesi idi. Bu mücadele sırasında Osmanlıların Hıristiyan dünyasından müttefikler edinmeye dikkat ettikleri görülmektedir. Mesela, 1525’de Fransa Kralı I. François (1515-1547) Kanuni’den, 1596’da ise İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth (1558-1603), III. Murad ve III. Mehmed’ten İspanya’ya karşı yardım istediklerinde Osmanlılar, Katolik dünya içindeki bu ihtilaftan yararlanmayı kendi siyasetleri açısından önemsediler.**

* 4 Rebi’ülevvel 1153 (30 Mayıs 1740) tarihli ahidnâme. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], A.DVN.DVE, nr. 29, s. 29).

** III. Murad, İngiltere Kraliçesine gönderdiği Cemâziyelevvel 1001 (Mart 1593) tarihli eksik kaydedilmiş bir nâme-i hümayûnu (BOA. MD, nr. 70, h. 187) ile 29 Muharrem 1002 (25 Ekim 1593) tarihli bir başka nâme-i hümayununda (BOA. MD, nr. 71, h. 141) İspanya’ya karşı İngiltere’ye yardım vadinde bulunmuştu. Bu iki belge kaynak gösterilmeden ve kısmen hatalı olarak Safvet Bey tarafından “Üçüncü Sultan Murad’ın İngiltere Kraliçesi Elizabeth’e Bir Nâmesi” adıyla Osmanlıca olarak yayınlanmıştır (Safvet Bey, 1912: 814-819). İngiltere Kraliçesine III. Mehmed’in gönderdiği ve İspanya’ya karşı yardım vadettiği 8 Şevval 1004 (5 Haziran 1596) tarihli nâme-i hümayûn (BOA. A. DVN. MHM,

16. yüzyıl boyunca Akdeniz'in önde gelen Avrupalı devletleri Osmanlı padişahının nazarında himayeye muhtaç bir konumdaydı. Nitekim 1532'deki Alaman seferi herhangi bir savaşa yol açmasa da Osmanlı ordusunun görünen tehditkâr tavrı Avusturya Kralı Ferdinand'ı anlaşma yapmak mecburiyetinde bırakmıştı. Üstelik İspanya İmparatoru V. Carlos'un da bu anlaşmadan yararlanmak istemesi, Osmanlılar tarafında olumlu karşılanmıştı. Ancak veziriazam İbrahim Paşa'nın, İspanya Kralı'na gönderdiği Temmuz 1533 tarihli mektuba yansıdığı kadarıyla bu anlaşma için İspanya Kralı'nın kendisini Avusturya ve Fransa kralları gibi "Padişahın oğlu" mesabesinde kabul etmesi şart koşuluyordu (Gökbilgin, 1971: 114-116).

1532'de I. François, Venedik elçisine şu itirafta bulunuyordu: "V. Carlos'un muazzam imparatorluğu karşısında Avrupa'da devletler ancak Osmanlı gücü sayesinde varlıklarını güvenceye alabilmektedir" (İnalçık, 2007: 13). Bu durum Osmanlıları Avrupa Devletler sisteminde bir denge unsuru haline getirdi ve kendisini tehdit altında gören her batılı devlet doğudaki süper güç olan Osmanlı Devleti'ne başvurmak ihtiyacı duydu. Bu yüzden Fransa ve İngiltere'nin Akdeniz'de Osmanlılar karşısında rakip olarak bile olsa güç dengelerini değiştirebilmeleri için en az 250 yıl beklemeleri gerekecekti.

Akdeniz'deki Osmanlı hâkim gücü o seviyeye yükselmişti ki bizzat Kanuni, Venedik Doçu Pietro Lando'ya gönderdiği Eylül 1539 tarihli mektupta, "Kimesnenin düşmanlığından ihtiyâtım olmayup ve kimesnenin dostluğuna ihtiyâcım yokdur" diyordu (Archivio di Stato di Venezia [ASV]. Documenti Turchi, Dosya 3, nr. 407, 412).

Kanuni'nin Venedik Doçu Lando'ya gönderdiği Şubat 1541 ve Ocak 1542 tarihli iki mektupta dostluğun korunması için öne sürdüğü şartlar arasında Fransa'nın desteklenmesi, İspanya'ya ise asker ve mal yardımı yapılmaması bulunuyordu. Venedik Doçu bu şartları yönetimdeki otuz beyi ile birlikte, Osmanlı elçisi Yunus'un huzurunda İncil üzerine yemin ederek kabul etti. Bu, Osmanlı gücünün ulaştığı zirveyi göstermesi bakımından önemlidir. Bu şartlar ve bilhassa maruz kaldığı bu muamele herhalde Venedik için son derece ağır olmalıdır.*

Bilinen 1543 Osmanlı-Fransa yakınlaşmasının karşılıklı ittifaktan daha ileri bir süreci başlattığı görülmektedir. Artık Fransa, Osmanlı himayesine muhtaç bir

nr. 934, s. 14/2) ise, tam metin halinde "Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleriyle Siyasi ve Ekonomik İlişkileri, 1580-1624" adlı makalede tarafımdan yayınlanmıştır (Bostan, 2019: 49). İngiltere'nin 1583'te de Osmanlılardan yardım istediği konusunda bkz. (Uzunçarşılı, 1949: 573-648).

* Kanuni'nin Venedik Doçu P. Lando'ya İstanbul'dan gönderdiği 1-10 Ekim 1542 (Evâhır-ı Cemâziyelâhır 949) tarihli mektup için bkz. (Archivio di Stato di Venezia [ASV]. Documenti Turchi, Dosya 4, nr. 482). Ayrıca bkz. (Bostan, 2017: 86).

konumdadır ve bu statü dostluk ilişkileri halinde birkaç yüzyıl devam edecektir (Isom-Verhaaren, 2015: 141-219; İnalçık, 2017: 16-24).

Şimdiye kadar Avrupa'daki siyasi rolü görmezden gelinen Osmanlı İmparatorluğu'nun aktif konumunun ortaya konulması zarureti artık kaçınılmazdır. Bazı tarihçilerin açıkça belirttiği gibi, –mesela Venedik'te Avrupa ikamet elçiliklerinin kurulmasındaki Osmanlı rolü– bu gerçeğin Akdeniz Dünyası için diğer uzantılarının incelenmesi gerektiğini düşündürmektedir.

16. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı egemenlik algılaması o düzeye çıkmıştı ki, Osmanlı Sultanı'ndan ticaret için imtiyaz hakkı almak üzere Akdeniz içindeki ve dışındaki ülkelerden ahidnâme temin etmek amacıyla İstanbul'a gelen heyetler birbirini kovalamaktaydı (Pedani 2015; Valensi 1994). Hatta bazen birbirlerinin aleyhine politika yapmaktaydılar. İspanyol elçisi Giovanni Margliani'nin aleyhine Venedik ve Fransa elçilerinin Sarayda propaganda yaptıkları bilinmektedir.* Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun devletlerarası ilişkilerinin arka planını anlamak için Sinan Paşa'nın III. Murad'a sunduğu telhisleri incelemek fikir verici olacaktır (Sahillioğlu, 2004).

Osmanlıların, Fransa ve Venedik gibi Hıristiyan devletlerle ittifak yapmasına karşılık İspanya'nın da Kuzey Afrika'daki mahalli emirlerle irtibata geçmesi, hatta Venedik gibi İran ile işbirliği yaparak Osmanlıların doğuya yönelmesini sağlamak istemesi bir karşı ittifak arayışıdır. Şah Abbas'ın İspanya'daki Simancas Arşivi'nde bulunan dostluk mektupları bunu teyid etmektedir.**

4. Akdeniz'de Osmanlı Egemenliğinin Yardımcı Unsuru: Korsanlık

Batıda birer haydut olarak anlaşılan Osmanlı korsanlarının, gerçekte inanç savaşı yaptıkları ahidnâmelerle teyid edilmektedir. Korsanların hareket serbestliğine sahip olduklarını düşündüren pek çok örnek olmasına rağmen esasen Osmanlı Devleti'nin hukuk kurallarına yani İslâm hukukuna göre davranmak mecburiyetinde oldukları bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu bir devlete emân vermişse bu takdirde korsan denizcilerin o devlete ait gemilere veya hedeflere saldırıda bulunmasına izin verilmiyordu. Buna karşılık dost ve müttefik olmayan devlet gemilerine karşı savaşmaları ise gaza olarak takdir ediliyordu. 16. yüzyıl tarihçisi Selânikî,

* Margliani'nin İstanbul serüveni hakkında bkz. (Braudel, 1990: 337-343).

** İspanya-İran yakınlaşması konusunda bkz. (İnalçık, 1951: 667-673). İran'dan İspanya Kralı Felipe'ye gönderilen iki mektup İspanya-Simancas Arşivinde/Archivo General de Simancas'ta (AGS) bulunmaktadır (AGS, E. 494; E. 495).

bunların “küffâr-ı hâksâr üstüne gâh u bi-gâh cihâd u gazâda olan benâm korsan ve kurnaz levend tâifesi” olduklarından bahsetmektedir (İpşirli, 1989: 619).*

Venedik’e verilen ahidnâmeler arasında, korsanlık hakkında madde bulunan ilk örnek 1521 tarihli olanıdır. Buna göre, Venedik gemileri denizde harami ve levend gemilerine rastlar ve orada savaş olursa, bu esnada hayatını kaybedenler için Venedik’ten tazminat talep edilmeyecek ancak esirler mutlaka iade edilecekti (Bostan, 2009: 79, 90).

Zaman zaman devlet donanması ile iç içe hareket etmeleri sebebiyle Osmanlı korsanlığının başlangıcı ve gelişme süreci Akdeniz tarihi bakımından büyük önem taşımaktadır. Akdeniz’de korsanlık, 1480-1525, 1550-1574, 1580-1620 yılları arasında önemli bir yere sahipti ve resmi devlet savaşlarının olmadığı zamanlarda daha çok gelişmiş ve yayılmıştı.

Akdeniz korsanlığı sadece Müslüman denizcilere ait değildi. Önceleri daha çok Osmanlı, Venedik ve İspanya gibi büyük devletlerle Malta ve Floransa korsanları söz konusu edilirken, 16. yüzyılın son çeyreğine doğru Atlantik’ten Akdeniz’e gelen Kuzey Avrupalı devletler önemli bir yer tutmaya başladı. İngilizler ve ardından Hollandalıların ticaret maksadıyla Akdeniz’e gelmesiyle ticaret ve korsanlık bilhassa eski Akdeniz devletlerinden Venedik ve Fransa’nın aleyhine gelişti. **

Adriyatik’in iki yakası arasında Osmanlı-Venedik arasındaki sıkı ticari ilişkiler sayesinde Dalmaçya ve Arnavutluk kıyılarındaki korsanlığa rağmen pek çok liman şehri ortaya çıktı ve bölgenin hinterlandı ile olan ilişkiler gelişme gösterdi. Adriyatik’te deniz güvenliğinin sağlanması Venedik’in taahhüdünde bulunmasına rağmen Uskoklara destek olması iki ülke arasında krize sebep oluyordu (Bostan, 2009; Bracewell, 1992; Tenenti, 1967). I. Ahmed 1614’te Venedik Doçu Marcantonio Memmo’ya gönderdiği mektupta şu tehditkâr ifadeleri kullanıyordu:

“Her emrin intihâsını ibtidâsından akdem ve her maslahatın hâtimesini fâtihasından mukaddem fikr ü teemmül eyleyüp bekâ-yı devletinize ve imtidâd-ı zamânınıza lâzım olan hâl-i sadâkat ve râh-ı mutâba’atdan çıkmamağa sa’y u ikdâm ve cidd u ihtimâm eyleyesiz” (ASV, Documenti Turchi, Busta 10, nr. 1184).

* Korsanlık hukukunun ahidnâmelere yansımaları konusunda bkz. (Bostan, 2009: 17-27).

** Akdeniz’de yaşanan korsanlık hareketleri üzerine Avrupa tarihçilerinin değerli araştırmaları bulunmaktadır. Bunlar arasında Pierre Dan, Diego de Haedo, S. Lane Poole, G. Fisher, Alberto Tenenti, Salvatore Bono ve Daniel Panzac’ın eserlerini zikretmek mümkündür. Korsanlıkla ilgili bir kaynak değerlendirmesi için bkz. (Bostan, 2009: 11-16).

Bu sebeple korsanlık olgusunu bütün boyutlarıyla incelemek gerekmektedir. Çünkü korsanlıkla birlikte Akdeniz’i aşan ve Atlas Okyanusu’na ulaşan Akdeniz varlığı bir süre etkisini okyanusta sürdürmüştü (Coindreau, 1991; Gray, 1989: 159-171) ve geri dönüşle birlikte İngiltere ve Hollanda gibi okyanus devletlerinin Akdeniz’e girişlerine imkân hazırlamış olabilir. Bu dönemde Akdeniz’de karşılıklı alınan esirlerin konumu, ulaştığı miktar Salvatore Bono örneğinde olduğu gibi mutlaka araştırılmalıdır (Bono, 2003).

Korsanlığın gelişmesinin deniz ticaretini olumsuz etkilemesi beklenirken, mevzii etkileri dışında genel olarak ticaretin varlığını sürdürmesi Godfrey Fisher’e hak vermektedir. Ona göre, korsanlığın varlığı gelişen ticaret trendi ile yakından ilgilidir ve ticaret gemisi olmazsa korsan gemisi de olmayacaktır (Braudel, 1990; Fisher, 1957: 157-163).

5. Akdeniz Egemenliğinin Göstergeleri: Deniz Üsleri, Tersaneler ve Kaleler

Osmanlıların Gelibolu’dan sonra imparatorluk deniz üssü ve tersanesi olarak planladığı ve zaman içindeki ilavelerle Akdeniz’in en gelişmiş tersanesi haline getirdiği Tersâne-i Âmire yanında, daha çok derya beyleri ve korsan denizcileri için Ege kıyılarında ve adalarda oluşturduğu tersaneler ve gemi inşa tezgâhları hiçbir eksikliğe fırsat vermeyecek imkanlar sunmuştur. Özellikle Cezayir, Tunus, Trablusgarb eyaletlerinde teşkil edilen filolar, İskenderiye, Kıbrıs, Rodos, Sakız, Midilli, Kavala, Anabolu, Draç ve Avlonya gibi deniz üsleri her zaman yaz mevsimi boyunca devlet donanmasına katıldıkları gibi kış mevsiminde de kendi yetki alanlarında savunma görevi yapıyorlardı (Bostan, 1992: 1-29). Bunlara müstakil hareket eden ve sayıları yüzleri geçen gönüllü levend reislerin ilave edilmesi halinde, Osmanlıların merkezi devlet donanması dışında büyük bir deniz destek gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır.

“Osmanlı Akdenizi”nde deniz üsleri ile benzer özellikleri taşıyan, aynı zamanda sahillerin stratejik noktalarında kadim devirlerden beri süregelen ve Osmanlılar devrinde yeniden inşa ve tahkim edilen kaleler zinciri de göz önünde tutulmalıdır. Akdeniz’i ve bağlı denizleri çepçevre kuşatan kaleler ağını Piri Reis’in Kitâb-ı Bahriye’sindeki sıralaması üzerinden takip edersek, Kilidbahir ve Kale-i Sultaniye ile başlayan, Boğazönü adaları ve bütün Ege adalarındaki kaleler, Mora, Arnavutluk ve Dalmaçya kıyılarında hemen her yerleşim şehrinde görülen her türlü askeri teçhizatla donatılmış muazzam kaleler zinciri takip ediyordu. Piri Reis’in güzergahı Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz limanlarını ve kalelerini dolaştıktan sonra

Anadolu kıyıları ve bu bölgedeki adaların kaleleriyle yeniden Marmara Denizi'ne kadar uzanıyor ve Osmanlı Akdenizi'nin bütün askeri istihkamlarını denizden do-laşıyordu. Bütün bu kalelerde görev yapan muhafız ve yeniçerileri düzenli bir şekilde kontrol eden Osmanlı askeri sistemi kara kadar denizler için de önemli bir görev üstlenmişti. Böylece Osmanlı donanması hemen her sene düzenli olarak "yalıların muhafazası" adı altında Akdeniz'e açılırken geleneksel bir hale gelen gözetim ve teftiş sorumluluğunu yerine getiriyordu. Osmanlı Divân-ı Hümâyunun-da alınan kararların yazıldığı Mühimme defterlerindeki kayıtlar bunun en önemli göstergeleri ile doludur.

Osmanlıların Akdeniz hakimiyetinin izlerini sadece siyasi, askeri ve hukuki üstünlükte değil, edebi, mimari ve kültürel mirasta takip etmek de mümkündür. Mesela Akdeniz dünyası ve coğrafyası hakkında tarihte yazılmış nadir eserler Osmanlı bilim insanları tarafından kaleme alınmıştır. Ünlü Osmanlı denizcisi ve haritacı Piri Reis'in *Kitâb-ı Bahriye* adlı eseri Akdeniz coğrafyası hakkında yazılmış ve haritalarla zenginleştirilmiş en nadide örneklerden biridir. Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriyesi*'nde Akdeniz'in tüm limanlarını, adalarını, kalelerini, boğaz, körfez ve geçitlerini, detaylıca tasvir etmiş, farklı bölgelerin değişen iklim ve çevre şartlarını, fırtınalarını, akıntılarını yazarak denizcilere bir rehber oluşturmuştur. Bu değerli bilgileri aynı zamanda harita ve plan çizimleriyle delillendirmiş ve desteklemiştir (Bostan, 2007: 283-285). Benzer şekilde 17. yüzyılın ünlü Osmanlı tarihçi ve coğrafyacısı Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr* (Bostan, 2018) adlı eserinde Osmanlı hakimiyetindeki Akdeniz ve bağlı denizlerin coğrafi tarihini yazmıştır. Bu eser de önce Akdeniz coğrafyasının önemli bölgelerinin tasviri ile başlamakta, ardından Osmanlıların Akdeniz'deki seferleri, kuşatmaları, yabancı devletlerle yapılan deniz savaşları hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. 16. ve 17. yüzyıllarda yazılmış bu iki eser Osmanlıların Akdeniz tasavvurunu ortaya koyması açısından dikkate değerdir.

Akdeniz, aynı zamanda Osmanlı kaptanıderyalarının nüfuz alanıydı. Bir kısmı Akdeniz coğrafyasından devşirilmiş olan kaptanıderyalar, Akdeniz'de görev yaptıkları sancak ve eyaletlerde pek çok eser yaptırmıştır. Cami, mektep, hamam, çeşme gibi bıraktıkları önemli kültürel miras Osmanlı Akdenizi'nin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

6. Akdeniz’de Gemi Teknolojisi

Osmanlı Akdenizi’nde gemi teknolojisi bakımından yaşanan süreçler başlı başına bir araştırma konusudur. Üç ayrı teknolojik dönüşümü etkin olarak yaşayan Osmanlıların kadirga dönemi 1650’ye, kalyon dönemi 1850’ye ve buharlı gemiler dönemi imparatorluğun sona erişine kadar sürmüştür. Geleneksel gemilerin bırakılıp yeni teknolojinin ürünü olan kalyonların ortaya çıktığı 17. yüzyıldan itibaren bu devasa teknelerin nasıl bir değişim yaşadığını, bunun Akdeniz halkları üzerinde nasıl bir etki yaptığını bütün ayrıntılarıyla incelemeye yetecek arşiv malzemesi bulunmaktadır.

Okyanus şartlarına uygun denizcilik teknolojisini Coğrafi Keşifler çağında üretmeye başlayan Portekiz ve İspanya karşısında Osmanlıların daha çok Akdeniz şartlarına uygun Venedik tarzı bir yapı sürdürmesi iki taraf arasındaki mesafeyi daha sonraları Hıristiyan dünya lehine değiştirmiş olsa da mücadelesini kendi teknikleri ile sürdüren Osmanlıların Akdeniz coğrafyasında nasıl başarılı olduğunu incelemek gerekir.*

7. Akdeniz’de Deniz Hukukunun Teşekkülü: Ahidnâmeler

Müslümanların 7. yüzyıldan itibaren Akdeniz’de varlık göstermesiyle birlikte Akdeniz, önce Araplar ve Avrupalılar arasında paylaşılmaya başlandı. Birkaç yüzyıl içinde Müslüman halifeler, Akdeniz sahillerinin % 60’ından fazlasını hakimiyetlerine aldı. Böylece Akdeniz’de daha önce var olan sosyo-politik ve dini birlik çöktü. Tarihi metinler, belgeler ve devletler arasında kabul edilmiş ticari antlaşmalar göstermektedir ki, müslim-gayrimüslim devletler arasındaki ilişkilerde, İslam hukuku prensipleri uygulanıyordu. Müslümanlar bakımından denizlerde düşmana askeri malzeme taşıyan gemilere el koyma dışında, limanlarda demirleyen ticari gemiler bir emanla korunuyordu. Memlüklerle Floransa arasındaki 1497 tarihli ticaret antlaşması, Fas ile Venedik arasındaki 1508 tarihli ahidnâme denizlerde Osmanlı dışındaki ilk uygulamalardı (Bostan, 2017: 299-300).

Osmanlı deniz hukuku, 15. yüzyılda ahidnâmelerle gelişmeye başladı. Ahidnâme, yabancı devletlere verilen ticari imtiyazları ve sulh şartlarını ihtiva eden ve karşılıklı sorumluluklar yüklemekle beraber tek taraflı olarak sultan tarafından verilen siyasi ve hukuki metinlerden ibaretti.**

* Osmanlı donanmasında gemi teknolojisi ve gemi çeşitleri için bkz. (Bostan, 2005).

** Osmanlıların yabancı devletlere verdiği imtiyaz ahidnâmelerinin özellikleri hakkında bkz. (İnalçık, 1973: 1179-1189). Ahidnâmelerin tatbiki konusunda bir örnek olarak bkz. (Bostan, 2006: 249-259).

Osmanlı ahidnâme metinleri, özellikle Venedik'e verilen örneklerinde görüldüğü gibi, Akdeniz'deki deniz hakimiyet alanlarını ve deniz sınırlarının mahiyetini anlamak için elde bulunan en muteber yazılı hukuk metinleridir. Bilinen ilk uygulamalar, müttefik devletlerin gemileri ile denizlerdeki karşılaşmalarda dostluk ilişkisi içinde tarafların birbirlerine zarar vermemeleri şeklinde ortaya çıkmıştı. Korsanlık olayları sebebiyle ahidnâmeler giderek kuralları belirlenen ve statüsü tespit edilen sınırlı alanlara intikal etti.

Osmanlılar, ahidnâmelerin gereği olarak denize kıyısı olan liman şehirlerine serbestçe giriş-çıkışı özel bir izne tabi tuttu. Daha doğru bir ifade ile Osmanlı hükümlerinde bulunan denizlerde müttefik devletlere ait ticaret gemilerinin nasıl dolaşacaklarına açıklık getirdi.*

En eski ahidnâme örneklerinden biri olan 1482 tarihli Venedik ahidnâmesi, açık denizlerde karşılaşan Osmanlı-Venedik savaş ve ticaret gemilerinin birbirlerine sebepsiz zarar vermemelerini, Venedikli tüccarların deniz yoluyla İstanbul'a, Karadeniz'de Kefe ve Trabzon'a gidebileceklerini belirtmekteydi. Yeni fetihlerle denizlerde hakimiyet alanının genişlemesine paralel olarak ahidnâmelere ilave maddeler konuluyordu. Mesela Mısır'ın fethinden sonra verilen 1521 tarihli ahidnâmede Venedikli tüccarlara Mısır İskenderiyesi ve Doğu Akdeniz sahillerindeki limanlara gidebilme hakkı tanındı.

Osmanlılar, Mora-Kuzey Afrika hattının doğusunda kalan bölgeyi bilhassa sıkı kontrol ediyor ve anlaşmalı olmayan devletlerin ticaret gemilerinin dahi buradan geçmesine izin vermiyordu. Bununla beraber açık denizleri kontrol etmenin imkansız olması sebebiyle, donanmanın seferde olmadığı zamanlarda Akdeniz'in doğusunun bile denetlenemediği meydana gelen korsanlık olaylarından anlaşılmaktadır. İspanya ve ona bağlı Napoli, Sicilya ve Malta gibi devletlerin Doğu Akdeniz'de ve sahillerde Osmanlı hedeflerine zarar verebilmeleri, Osmanlı Akdeniz'inde egemenliğin nasıl anlaşılması gerektiğini doğru algılamamıza yardımcı olmaktadır (Bostan, 2017: 303-304).

16. yüzyılda kendi bayrakları altında ticaret yapma hakkı bulunan Venedik ve Fransa dışındaki diğer devlet tüccarları ahidnâmelerde belirtildiği gibi ancak bu iki devletin bayrağı altında ticarete katılabiliyordu. İngiltere bu hakkı uzun uğraşlardan sonra ancak 1580'de elde edebilmişti (Bostan, 2017: 303).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllar boyunca Akdeniz'de ticaret yapan devletlere verdiği ticari amaçlı imtiyazların şartları incelendiğinde, bu metinlerle bir-

* 15. yüzyılın başlarından itibaren Venedik'e verilen ilk ahidnâmeler hakkında bkz. (Bostan, 2009: 77-78).

likte çok önemli deniz hukuku kavramlarının geliştiği görülecektir. Osmanlılar bu ahidnâmelerle Akdeniz’de deniz hukukunu yönlendirmiştir. Nitekim, Venedik Körfezi denilen Adriyatik Denizi’ndeki kontrolü belli şartlarla Venedik’e bırakan Osmanlılar, asayişin sağlanamaması durumunda bölgeye donanma gönderme ve devrettiği hakları geri alma tehdidinde bulunuyordu (Bostan, 2009: 77-80).

1740 tarihli Fransa ahidnâmesinde bulunan seksen civarında maddenin çoğunun denizlerle ilgili olması (esir, ticaret, gümrük, borç, dava, Cezayir korsanları, izbandid, mercan ve balık avlama, boğazdan gemi geçmesi, gemi kiralama, yardımlaşma, poliçe, elçi veya hiçbir temsilcisi olmayan Portekiz, Sicilya, Katalan ve Ankona tüccarının Fransız bayrağı altında ticaret yapabilmesi gibi) ahidnâmelerin denizlerle ilgisini göstermektedir (BOA, A.DVN.DVE, nr. 29, s. 1-32.)

8. Akdeniz’de Ticaret ve Değişen Değerler

Kate Fleet’e göre, 15. yüzyıl ortalarına doğru Akdeniz’deki ticarete çoktan dahil olmuş bulunan Osmanlıların gelişmesinde, uluslararası ticaretin önemli rolü vardı ve Osmanlı padişahlarının siyasi yayılma amaçlı aldıkları kararlarda ticaret yollarını yönetme arzuları etkili olmuştu*

16. yüzyılda baharat ticaretinin, Portekiz’in Hind dünyasına ulaşmasından olumsuz etkilendiği bilinmektedir. İskenderiye üzerinden taşımacılık yapan Venedik ile Fransa’nın ve bayrakları altında ticaret yapan diğer milletlerin ciddi mali kayıpları söz konusuydu. Portekiz’in mücadeleyi Osmanlılar lehine en azından Kızıldeniz üzerinde terk etmesinden sonra 1550’lerde ticaret yeniden canlandı (Özbaran, 2004).**

Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik arasında 1570-1572 yıllarında devam eden savaşlar, Fransa’nın Levant ticaretine daha güçlü bir şekilde girmesine yol açtığı gibi İngiliz, Portekiz, İspanyol, Ankona ve Sicilyalı tüccarların Fransa bayrağı altında ticaret yapmalarına da imkân verdi. Bu durum Venedik’te ciddi manada rahatsızlık oluşturdu. Fransa’nın elde ettiği haklar İngiltere’yi de cesaretlendirdi. Bir müddet sonra Fransa’nın İspanya ile ittifak arayışları içine girmesi, Osmanlıların İngiltere’nin Akdeniz’e girmesine olumlu bakmasına yol açtı. Bu sırada Avrupalı devletler Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak yapmak ve Akdeniz’de kendi bayrakları

* İlk dönem Osmanlı ticaret yaklaşımının özellikleri ve konunun tarihi çerçevesi için bkz. (Bostan ve Özbaran, 2008: 63-71; Fleet, 2009: 4-14).

** Akdeniz’e ulaşan Hint ticareti için bkz. (İnalçık, 2000: 373-419).

altında ticaret yapmak için ondan izin almak amacıyla adeta yarış halinde idiler (İnalçık, 2000: 425-429).

Braudel, 16. yüzyıl sonlarında Akdeniz'deki en büyük deniz ticaret filusunun Osmanlılara ait olduğunu düşünmektedir. Ona göre Akdeniz'deki Osmanlı ticaret filusunun toplam tonajı 80.000 ton civarındaydı. Bu miktar, Venedik'in iki katı, Akdeniz İspanya'sının sahip olduğundan da 20.000 ton fazla idi.

8.1. Kahve Ticareti ve Akdeniz İçin Önemi

Akdeniz'de 16. yüzyılda baharatın sahip olduğu yeri, 17. yüzyıldan itibaren kahve aldı. Kahve, İstanbul'a ulaştıktan yaklaşık yüz yıl sonra 1644'te Marsilya'da, 1650'de Londra'da, 1651'de Viyana'da, 1669'da Paris'te kahvehanelerin açılmasıyla Avrupa merkezlerinde yerini buldu. Avrupa ülkelerinin kahve ticaretine yönelmesi üzerine Osmanlı Devleti de kendi ihtiyacından fazlasının ihraç edilmesine izin verdi (Bostan, 2019: 170-172, 191-192).

18. yüzyıldan itibaren bu amaçla Mısır limanlarına gelen Avrupalı tüccarlar, gemilerine yükledikleri bütün kahveyi kendi ülkelerine taşımaya çalıştılar. Bu durum kahve ticaretini tekelinde bulunduran Osmanlıları önemli ölçüde rahatsız etti ve kendi ihtiyacı karşılanmadan Avrupa'ya kahve götürülmesini Ocak 1705'de yasakladı. Bununla beraber tüccar, Osmanlı limanlarına götürüyormuş gibi yapmak veya gayrimüslim adalar reayasının gemilerine yüklemek, yahut Kuzey Afrikalı tüccarları kullanmak gibi çeşitli hileli yollara başvurarak kahveyi yine Avrupa ülkelerine taşıdılar. Bu yüzden İstanbul'a ve diğer Osmanlı limanlarına giden gemi sayısında önemli ölçüde azalma oldu. Mısır'dan Osmanlı limanlarına gitmek üzere daha önce senede 30.000 ferde, yaklaşık 3840 ton kahve yüklenirken bu rakam onda bir nisbetinde azalınca devlet, kahveye ihraç yasağı getirdi. 1711'de İstanbul'a kahve taşıyan 50 geminin tamamı Osmanlı gemisi idi (Bostan, 2019: 193-194).

17 ve 18. yüzyıllar boyunca Akdeniz'de uluslararası ticaretin önemli bir metâi olan kahvenin yükselen trendi, Osmanlı iç pazarında olduğu kadar Avrupa devletleri pazarında da özellikle Hollanda, Fransa ve İngiltere arasında çatışmalara varan rekabete yol açıyordu. 18. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlıların frenk kahvesi dediği koloni kahvesinin üretilmesiyle Yemen kahvesinin dünya üzerindeki tekeli kısmen kırıldı.*

* Yemen kahvesi hakkında Montpellier'de 2002'de düzenlenen bir sempozyumdaki bildiriler için bkz. (Tuchscherer, 2001).

9. Osmanlı Akdeniz'ine Yaklaşımlar: Braudel'in Akdeniz Dünyası mı? Osmanlı'nın Akdenizi mi?

Kabul etmek gerekir ki Fernand Braudel'in *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* kitabı dikkatlerin Akdeniz ve çevresine yöneltilmesine yol açmış, genellikle karalarla sınırlandırılmış tarih anlayışının ufkunu denizlere çevirmek için güzel bir fırsat olmuştur. Daha sonra gerek onu teyid etmek ve izinden gitmek veya karşı çıkmak suretiyle A. Hess (Hess, 2010), P. Horden-N. Purcell (Horden ve Purcell, 2000), F. Tabak (Tabak, 2008) gibi aradan seçilebilir isimler bazı denemeler yapmıştır. Son iki araştırmanın doğrudan Braudel çizgisini sürdürmesine karşılık Hess'in bu teze katılmadığı görülmektedir.

Andrew Hess *Unutulmuş Sınırlar*'da, 16. yüzyılda Batı Akdeniz çevresinin ve özellikle Kuzey Afrika'nın, İspanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında Hıristiyan-Müslüman dünyaları için çatışma alanı haline geldiğini ve birbirinden kopuk iki rakip kültür sahasına dönüştüğünü Braudel'e karşı bir tez olarak ileri sürmüştür (Hess, 2010: 1-15).

10. Osmanlı Akdenizi Araştırmalarının Geleceği

Akdeniz araştırmaları çalışmak büyük bir emek istemektedir ve en azından bir deniz seferi için gerekli olan düzeyde donanımlı olmayı ve hazırlık yapmayı gerektirmektedir. Bir deniz seferinin önemini son derece ciddiye alan veziriazam Koca Sinan Paşa'nın III. Murad'a gönderdiği bir telhiste belirttiği gibi, “Zamanıyla tersânentün levâzımı tedârük olunsa kati münasibdir. Zirâ ma‘lûm-ı sa‘âdetleridir kara seferi hemân bir emre muhtacdır. Herkes atına binüp gider. Deryâ seferi öyle değildir. Farzan lazım gelse her ne kadar bezl-i mâl ve kudret olunsa yedi sekiz ayda hâsıl olur ve bi'l-cümle zaman ister”. Padişahın bu telhisin üzerine: “Bi-vech ve bi-ma‘nâ olan harcı koyup, evvel harc tersâneye sarfoluna” şeklinde bir hatt-ı hümayun yazması (Sahillioğlu, 2004: 4), her türlü masrafı bir kenara bırakarak önceliği tersane ihtiyaçlarına vermesi denizciliğe her şeyden daha fazla değer ve önem verdiklerini göstermektedir.

Akdeniz dünyası tarihi araştırmalarının ilgilenmesi gereken konular arasında yer alan ve bu mücadelenin başlangıç zamanındaki en önemli sebeplerinden biri Moriskoların maruz kaldığı muameledir. Bu muamelenin detayları, Engizisyon kayıtları üzerinde çalışacak araştırmacıları beklemektedir.

Bugün, Akdeniz'e kıyısı bulunan on sekiz ülkeden on üçünün Osmanlı İmparatorluğu'ndan çıkmış olması üzerinde durulmalıdır ve bu ülkeler, Osmanlı döne-

mi Akdeniz tarihi incelemelerini bir an önce başlatmalıdır. 16. yüzyıl başlarında Akdeniz’i etkileyen en önemli gelişme şüphesiz Keşifler Çağının kazanımlarıdır. Bu dönemin gelişmelerini Osmanlı İmparatorluğu’nu dikkate almadan anlamaya çalışmak eksik olacaktır. İspanya’ya karşı Osmanlı denizcilerinin Kuzey Afrika’ya yerleşmeleri ve Portekiz’e karşı Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı fethederek Hind denizlerine ulaşması birlikte düşünülmelidir ve bu dönem tarihi karşılaştırmalı olarak yeniden araştırılmalıdır.* Bu olaylar, Osmanlı dış politikasının dinamiklerini görmek bakımından çok önemlidir.

Avrupalı devletlerin gelişme ve ilerlemeleri karşısında Osmanlıların sadece savunma konumunda kalmadığını, aksine sahip olduğu büyük deniz gücü sayesinde Akdeniz ve Kızıldeniz gibi uluslararası geniş bir alana yayılmış olan ticareti başlangıç, ara ve değişim noktalarında kontrol edip vergilendirdiğini göz önünde tutmak gerekir.

Akdeniz dünyası coğrafyası merkezi bir konumdadır. Karadeniz’den ve Hind Denizlerinden -Kızıldeniz ve Basra Körfezi üzerinden- Akdeniz’e ulaşan ticaret ve ulaşım ağları dünyanın en uzak doğusu ile batısını bir araya getirmektedir.** Bu denizin konumu, çevresindeki bütün devlet ve toplumları birbiri ile sıkı ilişki ve işbirliğine mecbur bırakmaktadır. Akdeniz büyük çatışmaların sonunda Osmanlı egemenliğine terk edilmiş ve yaklaşık iki yüz yıl zarfında iktisadi, sosyal ve kültürel kimliğini oluşturmuştur. Çok büyük ölçeklerde olmasa bile bir iç havza ticareti Akdeniz’de egemen olmuştur. Bu oluşumun tarihini incelemek Akdeniz tarihçileri için önemini hala korumaktadır. Osmanlı arşiv malzemeleri içinde yer alan ve Karadeniz’den Akdeniz’e, Akdeniz’den Karadeniz’e geçen ticaret hakkında bilgi ihtiva eden *İzn-i Sefine Defterlerini****; Rusya’nın Akdeniz’e ulaşan ve tekrar Rusya’ya dönen uluslararası ticaretinin kayıtlarını içeren Rusya *Düvel-i Ecnebiye Defterlerini***** bu coğrafyada yaşanan ticari kapasite, çeşitlilik, bu ticareti gerçekleştirenler ve onların kimlikleri bakımından incelemek gerekir. Bunlara İngiltere, Fransa ve diğer Avrupa devletlerinin katkısı da küçümsenmemelidir. Henüz araştırılmamış Osmanlı arşiv malzemesinin sunacağı bilgiler ve muhatap devletlerin arşivleri birlikte mukayese edildiğinde Osmanlı Akdenizi’nin tarihini daha geniş bir perspektiften görme imkanı olacaktır.

* Palmira Brummet bu konuya özellikle dikkat çekmektedir (Brummet, 2009).

** Hind ve Uzakdoğu’dan Kızıldeniz’e ve oradan Akdeniz’e geçen ticaretin güzergâhı hakkında bkz. (Altıntaş, 2016).

*** İzn-i sefinenin mahiyeti ve bu kayıtların yer aldığı defterlerin özellikleri, kaynak değeri ve bunlar üzerinde yapılabilecek çalışmaların neler olduğu konusunda bkz. (Bostan, 2019: 53-94).

**** Bu defterlerin özellikleri ve içindeki kayıtların Akdeniz Tarihi araştırmaları için önemi konusunda bkz. (Bostan, 2019: 95-139).

Osmanlılar döneminde Akdeniz’de neler olup bittiğini sadece siyasi olaylar yani kronolojik tarih bakımından bile henüz yeterince bilmediğimizi belirtmek gerekir. Gerçekten de Osmanlıların Doğu, Orta ve Batı Akdeniz bölgelerine nasıl ulaştığı, gittiği yerlerde nelerle karşılaştığı ve sonraki kalıcı şartları nasıl bir yol izleyerek sağladığı tam olarak bilinmediği gibi, -denizciliğin sadece askeri bir kurum olmaması sebebiyle- deniz egemenliği kadar sivil ve ticari denizciliğin nasıl geliştiği de araştırmaya muhtaçtır.

Kaynakça / References

Arşiv Kaynakları

- Archivio di Stato di Venezia [ASV]. Documenti Turchi, Busta 10, nr. 1184.
ASV. Documenti Turchi, Dosya 3, nr. 407, 412.
Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA].
A.DVN.DVE, nr. 29, s. 29.
BOA, A.DVN.DVE, nr. 29, s. 1-32.
BOA. MD, nr. 70, h. 187.
BOA. MD, nr. 71, h. 141.
BOA. A. DVN. MHM, nr. 934, s. 14/2.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Altıntaş, A. M. (2016). *Kızıldeniz’den Akdeniz’e: Ticaret, Diplomasi ve Güzergâhlar (1600-1700)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Beydilli, K. (2005). Denizler, Coğrafya ve Osmanlılar. *Toplumsal Tarih*, 139, 38–45.
- Bono, S. (2003). *Yeniçağ İtalya’sında Müslüman Köleler* (B. Parlak, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Bostan, İ. (1989). Akdeniz (Tarih). *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2, 231–234.
- Bostan, İ. (1992). *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 1-29.
- Bostan, İ. (2005). *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*. İstanbul: Bilge Yayın Habercilik.
- Bostan, İ. (2006). Ahidnamelere ve Uygulamalara Göre Osmanlı-Dubrovnik Ticari Münasebetleri, 15-16. Yüzyıllar. *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği* kitabı içinde (s. 249-259). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bostan, İ. (2007). Piri Reis. *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 34, 283–285.
- Bostan, İ. ve Özbaran, S. (Ed.). (2008). Osmanlı Devleti’nin Erken Döneminde Doğu Akdeniz ve Karadeniz’de Denizcilik Faaliyetleri. *Türk Denizcilik Tarihi*. I, İstanbul:Deniz Basımevi.
- Bostan, İ. (2009). *Adriyatik’te Korsanlık: Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler, 1575-1620*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bostan, İ. (2017). Osmanlı Akdenizi’nde Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi. *Osmanlı Akdenizi* kitabı içinde (s. 297-316). İstanbul: Küre Yayınları.

- Bostan, İ. (2017). Kanuni ve Akdeniz Siyaseti (1530-1550). *Osmanlı Akdenizi* kitabı içinde (s. 73-101). İstanbul: Küre Yayınları.
- Bostan, İ. (2017). Osmanlı Akdenizi'nde Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi. *Osmanlı Akdenizi* kitabı içinde (s. 299-300). İstanbul: Küre Yayınları.
- Bostan, İ. (2019). Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1787. *Osmanlı Deniz Ticareti* kitabı içinde (s. 95-116). İstanbul: Küre Yayınları.
- Bostan, İ. (2019). Doğu Akdeniz'de Bir Osmanlı Deniz Üssü ve Limanı: 18. Yüzyılda Mısır İskenderiyesi. *Osmanlı Deniz Ticareti* kitabı içinde (s. 147-149). İstanbul: Küre Yayınları.
- Bostan, İ. (2019). Yemen'den İstanbul'a Türk Kahvesi. *Osmanlı Deniz Ticareti* kitabı içinde (s. 169-218). İstanbul: Küre Yayınları.
- Bostan, İ. (2019). İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1846. *Osmanlı Deniz Ticareti* kitabı içinde (s. 53-94). İstanbul: Küre Yayınları.
- Bostan, İ. (2019). Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1787. *Osmanlı Deniz Ticareti* kitabı içinde (s. 95-139). İstanbul: Küre Yayınları.
- Bostan, İ. (2019). Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleriyle Siyasi ve Ekonomik İlişkileri, 1580-1624. *Osmanlı Deniz Ticareti* kitabı içinde (s. 49, Ek II). İstanbul: Küre Yayınları.
- Bracewell, C. W. (1992). *The Uskoks of Senj: Piracy, Banditry and Holy War in the Sixteenth-Century Adriatic*. Ithaca: Cornell University Press.
- Braudel, F. (1990). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Braudel, F. (1976). *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II* (S. Reynolds, Çev.). II, London: University of California Press.
- Brummet, P. (2009). *Osmanlı Denizgücü: Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi* (H. N. Pişkin, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Coindreau, R. (1991). *Karâsinatu Selâ (Les Corsaires de Sale)* (M. Hamud, Çev.). Rabat: Al Kalam Éditions-Diffusion.
- Fisher, G. (1957). *Barbary Legend, War, Trade and Piracy in North Africa, 1415-1830*. Oxford: Clarendon Press.
- Fleet, K. (2009). *Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti* (Ö. Akpınar, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökbilgin, M. T. (1971). Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler. *Belgeler*, 9(12), 114-116, belge nr. 187.
- Gray, T. (1989). Turkish Piracy and Early Stuart Devon. *Reports of the Transactions of the Devonshire Association for the Advancement of Science*, 121, 159-171.
- Hess, A. (2010). *Unutulmuş Sınırlar: 16. Yüzyıl Akdenizi'nde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi* (Ö. Kolçak, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Horden, P. ve Purcell, N. (2000). *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History*. Oxford: Blackwell.
- Isom-Verhaaren, C. (2015). *Kâfirle İttifak, 16. Yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması* (A. Ortaç, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- İnalçık, H. (1951). Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle. *Belleten*, 15(60), 667-673.
- İnalçık, H. (1973). İmtiyâzât. *Encyclopaedia of Islam*. Leiden: Brill. III, 1179-1189.

- İnalçık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1300-1600* (H. Berktaş, Çev.). I, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalçık, H. (2007). Avrupa Devletler Denge Sistemi ve Osmanlı-Fransız İttifakı, 1525-44, Barbaros Hayreddin Paşa Fransa'da. Ö. Kumrular (Ed.), *Muhteşem Süleyman kitabı içinde*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr* (İ. Bostan, Yay. Haz.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi [TÜBA], 2018.
- Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri* (H. Sahillioğlu, Yay. Haz.). İstanbul: İslâm, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları [IRCICA], 2004.
- Le Commerce du Café Avant l'ère des Plantations Coloniales: Espaces, Réseaux Sociétés (XVe-XIXe Siècle)*. Michel Tuchscherer (Ed.). 2001. Le Caire: Institut Français d'Archeologie Orientale.
- Özbaran, S. (2004). *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Özbaran, S. (2007). Tarihçiliğin Canlanan Bir Dalı: Osmanlı Denizciliği. *Osmanlı'yı Özlemek ya da Tarih Tasarlamak* kitabı içinde (s. 207-222). Ankara: İmge Kitabevi.
- Pedani, M. P. (2015). *Doğu'nun Kapısı Venedik* (G. K. Şahin, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Pryor, J. H. (2004). *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş (Araplar, Bizanslılar, Batlılar ve Türkler)* (F. Tayanç ve T. Tayanç, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Safvet Bey (1912). Üçüncü Sultan Murad'ın İngiltere Kraliçesi Elizabet'e bir Nâmesi. *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası (TOEM)*, 3(13), 814-819.
- Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî* (M. İpşirli, Yay. Haz.), II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Tabak, F. Y. (2008). *The Waning of the Mediterranean, 1550-1870: A Geohistorical Approach*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Tabak, F. Y. (2008). *Solan Akdeniz 1550-1870: Coğrafi Tarihsel Bir Yaklaşım* (N. Elhüseyni, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tenenti, A. (1967). *Piracy and the Decline of Venice 1580-1615* (J. B. Pullan, Çev.). Berkeley: University of California Press.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1949). On dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebâtına Dair Vesikalar. *Belleten*, 13(51), 573-648.
- Valensi, L. (1994). *Venedik ve Bâb-ı Âli –Despot'un Doğuşu* (A. T. Arnas, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Zorlu, T. (2004). Osmanlı Deniz Teknolojisi Üzerine. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2(4), 297-353.

